

Nettle, Daniel & Suzanne Romaine (2000): *Vanishing voices: the extinction of the world's languages*. Oxford: Oxford University Press. 241 p.

Na portada inclúese unha frase explícita abondo sobre o contido e os obxectivos do libro: “As linguas do mundo están a morrer. Espérase que o 90% delas desapareza nos próximos 100 anos. ¿Por que están a morrer, e que deberíamos facer?”. O libro enteiro é unha resposta a ambas preguntas.

Desde hai algúns anos a comunidade lingüística está a da-la alarma sobre o ritmo acelerado de aniquilación de linguas e culturas que se está a producir en todo o planeta, e de maneira moi especial nas áreas en que a diversidade lingüística e cultural é maior. Hai algúns anos xa que eminentes lingüistas, sobre todo norteamericanos, crearon a *Endangered Language Fund*, unha fundación dedicada a estudar e a apoia-las linguas que corren un perigo de desaparición máis inminente (<http://sapir.ling.yale.edu/~elf/index.html>); tamén en Europa se crearon asociacións deste tipo, coma a Foundation for Endangered Languages (<http://www.ogmios.org/home.htm>), con sede en Inglaterra, ou a alemana Gesellschaft für bedrohte Sprachen (<http://www.uni-koeln.de/gbs/>); outra referencia importante para a información sobre a diversidade biolóxica e lingüística é a organización Terralingua (<http://www.terralingua.org/>). Nos últimos tempos a UNESCO está a comprende-lo alcance do problema, e o seu proxecto Linguapax, creado xa en 1986, está a volverse máis activo; na mesma liña van tamén as declaracións de “Obra Mestra do Patrimonio Oral e Inmaterial da Humanidade” das culturas e linguas das comunidades garífuna (Centroamérica) e zapara (Perú e Ecuador). Nos medios de comunicación, aínda sen poñeren moita atención, cada vez son máis frecuentes as noticias sobre estas cuestións, e por exemplo hai algúns anos a desaparición das linguas do mundo foi tema de portada dun número da edición internacional da revista *Time*.

Naturalmente, as publicacións lingüísticas sobre este tema son cada vez máis numerosas e máis importantes. Unha mostra pode se-lo *Language death* de David Crystal, comentado no último número de *Cadernos*. Pero a obra de Nettle e Romaine non é, na miña opinión, un libro máis entre os que tratan de esperta-la conciencia dos lingüistas e dos afeccionados á cultura para evitar que eses nefastos vaticinios se cumpran. A diferenza crucial con outras obras consiste en que neste libro faise unha análise das causas profundas da desaparición das culturas e das linguas e desa análise derivase unha liña de actuación para salvar unha parte fundamental da cultura humana.

O capítulo inicial (*Where have all the languages gone?*) introdúcenos no problema describindo a desaparición de varias linguas en tempos recentes. Se ben sabemos que isto vén sucedendo desde antigo (o etrusco, o sumerio ou o exipcio desapareceron hai moitos séculos), este proceso foise acelerando (“Arredor da metade das linguas coñecidas do mundo desapareceron nos últimos cincocentos anos”, p. 2) e hoxe parece imparable.

Este primeiro capítulo estrutúrase arredor dunha serie de preguntas ás que se vai dando unha primeira resposta, introducindo as cuestións principais que se van desenvolver ó longo do libro. Primeiro xustifícase o emprego dos termos “morte” ou “extinción” aplicados ás linguas, en paralelo co discurso dos biólogos sobre as especies, a pesar de aquelas non seren seres vivos. O uso destas metáforas subliña a íntima conexión das linguas cos humanos, as nosas culturas e os nosos ambientes vitais: “Unha lingua non é unha entidade autosostible. Só pode existir onde haxa unha comunidade que a fale e que a transmita. Unha comunidade de xente pode existir soamente onde haxa un ambiente en que poida vivir e medios para subsistir. Se unha comunidade non pode desenvolverse, a súa lingua está en perigo. Cando as linguas perden os seus falantes, morren” (p. 5). A sorte das linguas está ligada á dos seus falantes, e a morte das linguas é un sintoma da morte das culturas (p. 7).

A seguinte cuestión é “¿Onde e cando están as linguas en perigo?”. Unha lingua está en perigo cando xa non se lles transmite ós nenos de maneira natural na casa. Unha revisión da situación das linguas do mundo pon de relevo a situación alarmante da diversidade lingüística: aínda se se consideran “seguras” as linguas con máis de 100.000 falantes, o 90% das linguas do mundo estaría en perigo. Estes cálculos, baseados nos datos do *Ethnologue*, detállanse para as rexións en que existe un maior número de linguas en extinción: América, Australia, África e zonas de Asia.

A pregunta “¿Por qué preocuparse polas linguas que morren?” é respondida desde varias perspectivas e de maneira demorada (pp. 10-22). Para os lingüistas a resposta debería ser evidente: “Excluír linguas exóticas dos nosos estudos é coma esperar que os botánicos estudien soamente rosas de florería e tomates de invernadoiro e que logo nos conten cómo é o mundo das plantas” (p. 11). A morte das linguas supón unha perda irreparable, porque se trata de códigos moi importantes para o estudio lingüístico e porque nelas está agochada información única sobre a historia da humanidade. Linguas únicas están desaparecendo a un ritmo sen parangón, e a pouca xente parece importarlle: “¿Deberíamos preocuparnos menos polo taiap ca pola desaparición do cóndor de California?” (p. 14). A idea que se desenvolve aquí, e que se ilustra con diversos exemplos, é, basicamente: “Como invención unicamente humana, a lingua é o que o fixo todo posible para nós como especie: as nosas culturas, a nosa tecnoloxía, a nosa arte, a música, e moitas máis cousas. As nosas linguas son unha rica fonte do saber acumulado de tódolos humanos. Mentres que unha tecnoloxía pode ser substituída por outra, isto non é certo das linguas. Cada lingua é un museo vivo, un monumento á cultura á que serviu de vehículo. É unha perda para cada un de nós se unha fracción desta diversidade desaparece cando aínda se pode facer algo por evitalo. Ademais, cada pobo ten dereito á súa propia lingua, a preservalo como un recurso cultural e a transmitírllelo ós seus nenos” (p. 14). A continuación refútase a visión de que a expansión dunhas linguas (coma o inglés ou español) á conta doutras é unha proba do seu valor superior, da “libre elección entre iguais nun mercado idealizado” (p. 18), ou do coñecido argumento de que a existencia de moitas linguas é un impedimento para a comunicación e para o desenvolvemento económico e a modernización.

A resposta á última pregunta “¿Que se pode facer?” deriva da análise que se fai do problema, xa que “o primeiro paso na solución de calquera problema consiste en recoñece-la súa existencia e en entende-las súas orixes” (p. 23). A

solución ós problemas lingüísticos ten que verse en conexión coa solución ós restantes problemas cos que se relaciona. No resto do libro desenvólvense detalladamente as ideas avanzadas nesta introducción.

No capítulo segundo (*A world of diversity*) descríbese a diversidade lingüística do mundo. Aínda que hai algunhas linguas faladas por moitos millóns de persoas, a maioría delas son faladas por grupos reducidos, non se escriben nin teñen recoñecemento oficial. Algunhas linguas europeas están a estenderse a oito, pero Europa só ten o 3% das linguas do mundo, e por riba a maioría delas son estruturalmente moi similares. As rexións tropicais son as que posúen unha maior riqueza lingüística, o que vai paralelo cunha maior biodiversidade, e son precisamente as zonas máis ameazadas. Aínda que é evidente que a maior parte da riqueza lingüística humana está en vías de desaparecer, resulta difícil determinar con precisión a cantidade de linguas que están en perigo. Nin o carácter oficial nin o número de falantes son índices totalmente fiables: “Conferir-lle status á lingua dun grupo relativamente carente de poder non asegura necesariamente a súa reprodución, se non se adoptan outras medidas para asegura-la transmisión interxeracional na casa” (p. 39-40) —e isto é de aplicación clara no caso do galego, como sabemos—; por outro lado, unha lingua relativamente grande pode estar sometida a fortes presións, mentres que unha lingua moi pequena pode estar relativamente a salvo se mantén as súas funcións dentro da súa comunidade e se encontra nun ambiente estable (p. 41).

O paralelismo entre a degradación do medio natural, coa destrución acelerada dos recursos naturais, e a destrución do patrimonio cultural humano é desenvolvido a continuación (pp. 41-49), e móstrase que obedece a causas moi similares: “As nacións desenvolvidas do mundo agora están destruíndo rapidamente os hábitats que sosteñen moita da diversidade biolingüística do mundo” (p. 46). O mundo está sendo cuberto por unhas cantas especies de orixe euroasiática (trigo, arroz, gando), e asemade por linguas da mesma orixe: inglés, español, chinés. En moitos casos (pensemos no que sucede en Brasil) a miúdo prodúcese a destrución física dos habitantes destas rexións cobizadas pola “civilización occidental”: “Desde 1900, 90 das 270 tribos indias de Brasil desapareceron por completo” (p. 48).

O capítulo 3 (*Lost words / lost worlds*) expón e ilustra con exemplos o que se perde cando unha lingua desaparece. Coa lingua desaparece tamén o coñecemento cultural que aquela encerraba. Nun dos exemplos Nettel e Romaine mostran cómo a invasión das linguas europeas produciu nas illas do Pacífico a perda dos coñecementos tradicionais sobre os peixes e a pesca (“Os hawaianos probablemente sabían máis dos peixes das súas illas cando o capitán Cook chegou por primeira vez en 1778 do que saben os científicos hoxe en día”, p. 56). Outros dous exemplos mostran a riqueza gramatical de linguas da área do Pacífico e do Dyrbal, unha lingua australiana en desaparición, que revelan unha maneira diferente de categoriza-la realidade. A conclusión que se tira é que a perda da diversidade lingüística non só reduce drasticamente as nosas posibilidades de sabe-lo que é posible nas linguas humanas, senón que tamén nos priva do saber acumulado sobre o medio natural en que esas culturas se desenvolveron (plantas, animais, formas de aproveitamento dos recursos, etc.). Iso impediranos recoñecer e resolver problemas, xa que os termos das culturas dominantes e os esquemas de clasificación científica non sempre son os adecuados (p. 77).

O capítulo 4 (*The ecology of language*) estudia cómo xorde a diversidade lingüística, as forzas sociais que a manteñen e os factores que poden destruíla. E isto faise non só atendendo ás linguas mesmas, senón a tódolos aspectos da vida da xente que as fala. As causas principais na perda das linguas non son lingüísticas, senón doutra natureza: “Isto significa que a perda dunha lingua – coma a morte do canario dos mineiros – é un bo indicador de tensións menos visibles que precisan ser investigadas” (p. 79). Para isto os autores estudian en detalle a situación das linguas de Papúa-Nova Guinea, que Suzanne Romaine coñece de primeira man. Este é posiblemente o país con maior diversidade biolingüística, cunha grande cantidade de especies vexetais e animais (a maioría únicas no mundo) e con 860 linguas, cunha media de 5000 falantes por lingua (con estas proporcións en Galicia falaríanse cerca de 600 linguas). Non obstante, esta fragmentación non é debida ó illamento dos diferentes grupos humanos, senón a que os intercambios e os contactos entre eles son frecuentes e fluídos, e a maioría da xente fala varias linguas. Pero iso non os leva a adoptar-las linguas máis estendidas, xa que prevalece o valor cultural da lingua para os seus falantes, os valores de solidariedade, de identidade, de pertenza, de compromiso coa comunidade propia. Pero “calquera cambio no ambiente cultural ou biolóxico pode representar un cambio dramático no mapa das linguas” (p. 89), porque tódolos dominios humanos están interconectados. Así, “unha lingua extínguese porque unha rede social duradeira á que a xente trata de pertencer deixar de ser” (p. 90).

Por tanto, unha lingua pode morrer de tres maneiras: 1) porque deixa de existilo pobo que a falaba (coma os pobos americanos exterminados polos europeos); 2) porque un pobo se ve forzado a cambiar de lingua, principalmente por destrución da súa base económica; e 3) porque un pobo cambia voluntariamente de lingua. A maioría das linguas minorizadas de Europa encontraríanse neste terceiro caso. Nelas a substitución váise efectuando de riba para baixo, desaparecendo primeiro dos ámbitos oficiais e formais e manténdose no ámbito privado. Os falantes máis novos perden competencia, coñecen só un vocabulario reducido e simplifican a gramática; o seguinte paso é a perda da transmisión xeracional, e entón morren de maneira abrupta. Non obstante, os autores advirten que existe unha ampla zona gris entre o cambio forzado e o cambio voluntario e que en moitos casos as linguas morren dunha maneira que combinan varias desas vías. En tódolos casos se produciu un cambio claro nas condicións en que se desenvolvían esas linguas e esas culturas.

Os dous capítulos seguintes están dedicados a facer unha síntese histórica das dúas maiores transformacións experimentadas pola humanidade: o paso do Paleolítico ó Neolítico, coa extensión da agricultura e gandería (capítulo 5: *The biological wave*), e o paso á sociedade industrial (Capítulo 6: *The economic wave*). Ambas transformacións tiveron efectos profundos en tódolos aspectos da vida humana, e por tanto nas culturas e nas linguas, e supuxeron modificacións drásticas do medio natural.

Durante a maior parte da historia as linguas e as culturas humanas permaneceron nun relativo equilibrio, xa que só durante os últimos milenios se produciron grandes desequilibrios de poder entre unhas comunidades e outras. Eses desequilibrios foron os que levaron ós pobos euroasiáticos a domina-los outros continentes, e dentro de Eurasia ós grandes centros a domina-los periferias. Nettle e Romaine céntranse na análise das causas dese diferencial, e

refutan de maneira clara a visión eurocéntrica que xustifica esa dominación co argumento (recentemente volto a poñer de actualidade, explícita ou implícitamente, no discurso político occidental) de que os europeos desenvolvemos unha civilización superior pola intelixencia e o traballo, así coma a visión da historia coma un proceso de avance continuado do benestar humano.

Con toda probabilidade, cando o mundo estaba habitado por cazadores e recolectores, a situación das culturas e das linguas era semellante á que se describiu para Papúa-Nova Guinea ou á que había en Australia á chegada dos europeos: grupos humanos reducidos, con sociedades fluídas, descentralizadas, de cultura oral e relativamente igualitarias. Nun ambiente de abundancia de recursos podían cubri-las súas necesidades con pouco esforzo e dispoñían de moito tempo de lecer. Tal vez o paso á agricultura se produciu debido a un deterioro do medio natural tan importante que non permitíase continuar co modo de vida anterior (pp. 106-107), o caso é que supuxo un claro declive nas condicións de vida. A substitución de alimentos de alto valor (carne, peixe, froitas) por outros de peor calidade (herbas), a maior densidade de poboación e o contacto co gando trouxo consigo un descenso de talla duns 20 cm e unha menor esperanza de vida (falta de proteínas, anemia, enfermidades infecciosas). Pero formáronse sociedades máis numerosas, centralizadas e expansivas, e coa expansión dos novos modos de vida estenderonse probablemente as linguas dos grupos dominantes. A agricultura desenvolveuse en polo menos media ducia de focos independentes, e así a partir do Oriente Medio pode seguirse a expansión das linguas indoeuropeas e altaicas, por exemplo, ou en África a extensión das linguas bantú, ou das sinotibetanas a partir do nordeste de China. A era neolítica preséntase pois coma a primeira gran homoxeneización lingüística da historia, pero como foi protagonizada por sociedades reducidas e dun poder económico relativamente escaso, fragmentouse novamente nun mosaico de linguas locais e retornouse a un certo equilibrio lingüístico (p. 110).

Co paso dos séculos en Eurasia desenvolvéronse sociedades numerosas, moi xerarquizadas, cunha tecnoloxía militar moi importante e con avanzadas técnicas agrícolas, que foron ocupando tódolos recantos do continente. Tras unha época de detención, unha vez desenvolvidas as técnicas de navegación marítima necesarias, esa expansión continuou ultramar. A colonización non foi soamente o traslado de xente a outros continentes, senón sobre todo “a expansión dun ecosistema enteiro no terreo doutro diferente” (p. 117). O gando e os cultivos dos europeos converteron América nunha extensión de Europa. E con ese ecosistema viaxaban os microorganismos de doenzas infecciosas (tuberculose, vexigas, etc.) que causaron mortalidades masivas entre os nativos. Nettle e Romaine describen o proceso de destrución sistemática das sociedades e das culturas autóctonas, trala cal “o que sorprende non é que as linguas indíxenas declinasen, senón que sobrevivise algunha” (p. 119). A continuación descríbense as tácticas xenocidas empregadas en Australia e Nova Zelandia contra os nativos, que levou ó exterminio completo dos habitantes de Tasmania, por exemplo: “unha poboación neolítica agresivamente expansiva e as súas especies fixo retroceder gradualmente un conxunto menos denso de cazadores-recolectores, usando as doenzas e a simple violencia” (p. 122-123). A dominación persiste, e hoxe, rodeados dunha das sociedades máis ricas do planeta, a esperanza de vida dos nativos australianos é tan baixa coma as da India ou da África central, e a mortalidade infantil é tan alta coma en Bangladesh. Nova Zelandia non tiña especies de mamíferos nativos,

pero hoxe hai 70 millóns de ovelas e 8 millóns de vacas, controladas por unha poboación de 2,7 millóns de brancos que falan unha lingua europea.

Non obstante, esta expansión biolóxica non pode cubrir todo o planeta, xa que as especies europeas non poden adaptarse a tódalas latitudes. Pero a esta vagada biolóxica seguiu unha vagada económica, que levou a unhas cantas linguas a estenderse por vastas áreas xeográficas.

A revolución industrial produciu sociedades moi diversificadas e cunhas expectativas de vida sen precedentes. Este progreso produciuse fundamentalmente en Europa, pero dunha maneira desigual: “Os que se encontraban nas marxes da economía metropolitana comezaron a ser absorbidos por ela, e adoptaron a súa moeda, as súas condicións de intercambio [...] e a súa lingua, socavando a economía e a lingua da periferia” (p. 133). Este cambio lingüístico podería ser visto como unha elección voluntaria. Os autores ilustran este proceso co retroceso das linguas célticas ante o inglés nas illas británicas. O avance imparable do inglés pode ser explicado polas maiores oportunidades e expectativas que ofrece a prestixiosa economía metropolitana respecto das sociedades célticas, cunhas linguas consideradas rústicas e asociadas á pobreza e á inferioridade social. Os pais demandaban dos mestres que se lles ensinase en inglés ós seus fillos, e deixaban de falarlles deliberadamente na súa lingua para que aprendesen inglés. Por tanto, aparentemente os falantes célticos escollían libremente o inglés como un pasaporte para o progreso social e económico. Pero Nettle e Romaine poñen de manifesto tamén que estes territorios estaban baixo o dominio político e militar da metrópole, e que as elites inglesas ocupaban as posicións de poder social e económico, que usaban para o seu propio proveito e o da súa clase. Non existían modelos de éxito social e económico saídos da comunidade celtófono, e as elites inglesas ocupábanse de que eses modelos non existisen: “Aquí vémo-la dominación simbólica acompañando a dominación política e económica” (p. 139). As linguas vernáculas eran vistas como expresións perigosas, e calquera organización ou poder autóctono era impedido con medidas políticas (leis que impedían o acceso de falantes galeses a postos burocráticos, imposición de xuíces ingleses e da igrexa inglesa), coa represión lingüística (con castigos e humillacións nas escolas, lémbrese a famosa *Welsh Not*) e mesmo coa deportación e dispersión de poboacións, coma nas Terras Altas escocesas. Tendo todo isto en conta, a opción a favor do inglés “malamente se pode considerar unha elección libre” (p. 141): “O sorprendente non é que moita xente optara por abandonar-las linguas célticas, senón que tanta xente optara durante tanto tempo por mantelas fronte a unha enorme degradación externa e a políticas deseñadas para asimilar forzosamente tanto á xente coma ás súas linguas” (p. 142). Detalles á parte, a situación vivida polo galego non é moi distante da descrita aquí.

Os dous últimos capítulos tratan de por qué se debe facer algo (*Why something should be done*) e de cales son as vías de acción para que as linguas e as culturas humanas teñan un futuro (*Sustainable futures*). No primeiro deles os autores desmontan os argumentos dos que consideran que os problemas das culturas e das linguas son secundarios, e que insisten en que os esforzos deben centrarse en favorecer-lo desenvolvemento deses pobos, en facilitar que se unan ó proceso de modernización, e se iso leva consigo a extensión do inglés ou doutras linguas dominantes, a desaparición da diversidade lingüística é un feito inevitable. Nettle e Romaine defenden, ó contrario, que a eliminación da pobreza e a preservación das linguas non son cuestións opostas, senón aspectos comple-

mentarios do mesmo problema: “A idea de que diversidade lingüística debe ser preservada non é un tributo sentimental a un pasado idealizado, senón parte da posta en marcha dun desenvolvemento sostible, apropiado e enriquecedor” (p. 153). A perda das linguas non é froito dunha decisión libre, xa que os pobos non abandonan a súa lingua debido a que teñen máis opcións, senón que ocorre normalmente o contrario, prodúcese cando as opcións se reducen: “o mercado das linguas en competencia foi distorsionado, a longo prazo, pola dominación material, política e simbólica do mundo por unhas poucas comunidades” (p. 155).

Nas rexións tropicais do mundo o colonialismo estendeu o modelo europeo do estado-nación centralizado, cunha soa lingua nacional, con educación de estilo europeo e concentración de recursos arredor dun sector industrial. Esta é a vía que a miúdo se defende como saída para o atraso económico, pero o importante crecemento da riqueza mundial nas últimas décadas significou que os ricos son máis ricos e os pobres aínda máis pobres. Trátase, por outra parte, dun crecemento non sostible, como pon de manifesto a deforestación, o quecemento global e a crise da biodiversidade. As políticas de desenvolvemento están dirixidas a satisfacer as necesidades e os privilexios das elites urbanas, mentres que os custos están a ser pagados polos pobres da periferia (pp. 158-159): “Alí onde as comunidades indíxenas están en desacordo cos plans das elites, como ocorre cos indios de Brasil, os ogoni en Nixeria ou os nativos de Bougainville, poden ser presentados como elementos perigosos e terroristas primordiais, e suprimidos ou desprazados coa axuda tácita ou directa de organizacións internacionais” (p. 161).

Por outro lado, as axencias para o desenvolvemento levaron a cabo durante décadas programas para reforma-los “atrasados” sistemas de produción africanos, con pobres resultados e cunha importante degradación do medio. Logo demostrouse que os métodos tradicionais eran superiores ás alternativas europeas en seguridade, rendemento e sostibilidade. Ese exemplo repetiuse noutros continentes. As políticas de desenvolvemento non serviron porque ou ben estaban directamente ó servizo dos intereses das elites metropolitanas ou ben usaban coñecementos metropolitanos inapropiados. O mesmo aconteceu coa educación, baseada en modelos occidentais e a miúdo na lingua dos antigos colonizadores.

A saída propugnada polos autores pasa por abandona-los esquemas de desenvolvemento actuais e axudar a desenvolver sistemas baseados nos coñecementos indíxenas: “A nosa idea, daquela, está bastante clara. Cremos que se lle debe dar ós pobos o control sobre o seu medio a nivel local na maior medida posible. Tamén cremos que, se isto se fai, moita xente, como fixeron os paluanos, optará por conservar elementos da súa herdanza cultural” (p. 172). Para que haxa desenvolvemento económico, político e social ten que haber desenvolvemento lingüístico, xa que para que exista democracia é preciso que o acceso á información non estea controlado por pequenas minorías de elite: “se se suprime a dominación política das elites, as razóns para abandonar unha lingua debilitanse, e os beneficios de mantela incrementanse” (p. 173). Todo isto leva a repensa-lo estado-nación, a poñer en práctica o principio da autodeterminación, a “descentraliza-lo poder e o coñecemento nunha medida moito maior do que os gobernos nacionais estiveron xeralmente dispostos a facer” (p. 174).

O último capítulo explora algunhas vías de acción. A proposta de Nettle e Romaine é aplica-la coñecida consigna “Pensa globalmente, actúa localmente”. É dicir, concentrarse na “fronte doméstica”, é dicir, na acción de pequenos grupos

por si mesmos e na transmisión interxeracional: “Cando unha lingua non se transmite na casa, os esforzos por promovela fóra dese ámbito (na igrexa ou na escola, por exemplo) normalmente acaban sendo simbólicos e cerimoniais” (p. 178). Pode traerse como exemplo o gaélico irlandés, aprendido no ambiente artificial da escola e promovido polo estado con resultados escasos durante os últimos 70 anos. “Unhas poucas victorias ben escollidas” poden facer máis por salvar unha lingua ca “grandes metas, a miúdo irrealis” (p. 189), e de ser posible deben conseguirse sen depender da axuda do estado: “Non se trata de descarga-lo estado de responsabilidade, pero a axuda financeira ten un prezo. A dependencia dos recursos do estado menoscaba a responsabilidade da minoría e o seu dereito a controla-los seus propios asuntos” (p. 189).

O actual proceso de globalización “non cambia o feito de que a maioría da xente de todo o mundo segue a vivi-la súa vida en ámbitos locais e sente a necesidade de desenvolver e de expresar identidades locais e de transmitírllelas ós seus fillos” (p. 192), polo que non ten por qué supoñe-la perda das linguas. A necesidade de dominar linguas de ámbitos amplos fará que exista bi- ou multilingüismo, pero isto non é unha novidade, senón “unha condición de vida tan vella coma a especie humana” (p. 190). E todo o mundo, afirman Nettle e Romaine, debería te-lo dereito a “escolle-la lingua en que quere expresa-la súa identidade” (p. 192). Poñendo como exemplo os Estados Unidos, Nettle e Romaine mostran que o medo á existencia doutras linguas dentro dun estado non responde a intereses xerais, senón ó medo das minorías dominantes a perde-lo seu status. Pero isto deixa de ter sentido se rompemos coa concepción da “identidade” como un todo único, monolítico e inmutable. E necesitamos preserva-la riqueza cultural, como garantía de futuro: “Co pasamento de cada voz, perdemos un anaco máis de quen fomos, quen somos e de quen podemos chegar a ser” (p. 199).

O programa de recuperación lingüística proposto é, daquela, dun alcance moito maior do que estamos afeitos a ler en traballos académicos, que normalmente se centran en programas educativos ou de reforzo do status: “A preservación dunha lingua no seu sentido máis completo en último termo implica o mantemento do grupo que a fala, e consecuentemente os argumentos en favor de facer algo para revertir-la morte das linguas son a fin de contas sobre a preservación das culturas e dos hábitats” (p. 179). Por medio de exemplos de comunidades de Hawai’i, de Brasil, de Ecuador ou dos indíxenas dos Estados Unidos móstrase que a acción integral de preservación de linguas e culturas dá froitos esperanzadores.

A recuperación das linguas en perigo depende, daquela, fundamentalmente de estratexias de abaixo a arriba, pero tamén deben empregarse outras de arriba a abaixo. Así os lingüistas “terán que facerse activistas” (p. 200), e convencer a organizacións internacionais (coma Greenpeace ou Amnistía Internacional) de que a preservación da diversidade lingüística é tamén tarefa súa. Outro punto de atención son os dereitos lingüísticos, que se están a discutir por exemplo a propósito da Declaración Universal dos Dereitos Lingüísticos, auspiciada pola UNESCO. Ademais, cómpre establecer políticas lingüísticas e axencias de protección das linguas, da mesma maneira que se fai noutras áreas da realidade.

Por tanto, os autores chaman á acción porque en caso contrario, se seguimos pola vía actual de destrución do medio natural e cultural, “non hai esperanza de supervivencia a longo prazo” (p. 204). Daquela, “a nosa aldea global ten que

ser verdadeiramente multicultural e multilingüística, ou non existirá en absoluto” (p. 204).

Creo que lectura desta sinopse basta para dar unha idea de que se trata dun libro pouco usual entre a literatura lingüística. Combinando un coñecemento extensivo e unha paixón pouco frecuente, expón con detalle e convicción a cuestión da perda das linguas, as súas causas e cómo debemos actuar para evitala. Isto fai que vaia máis alá do que entendemos por “planificación lingüística”. As medidas propostas non son só de tipo administrativo ou de enxeñería lingüística, senón que van á raíz do problema, á homoxeneización política e cultural e á integración das culturas periféricas nun banzo subalterno das culturas dominantes.

Aínda que o libro está centrado nas linguas tropicais, onde se dá unha maior diversidade e riqueza e tamén onde o perigo de extinción dun gran número delas é máis inminente, tamén trata da desaparición das linguas periféricas europeas, e mostra que en realidade son dous aspectos do mesmo fenómeno. Tanto a análise das causas coma as propostas de solución poñen de manifesto as insuficiencias e explican o fracaso das políticas de recuperación lingüística levadas a cabo en Galicia, a pouco que reflexionemos. Da lectura deste libro derivanse consecuencias claras para tódolos que estamos interesados en evita-la desaparición da nosa cultura e da nosa lingua. Non basta unha acción técnica ou burocrática, senón que deben revertirse as causas que produciron e seguen a produci-lo abandono do galego, sobre todo na súa transmisión ós fillos. E iso require accións políticas ambiciosas, complexas e de longo alcance, que hoxe por hoxe só unha minoría parece disposta a levar a cabo.

Esta é pois unha obra reveladora, inspiradora e tamén fermosa. Tal vez se lle poida apoñer unha certa reiteración dalgunhas ideas e dalgunhas digresións que desvían o fio do discurso nalgunhas partes; pero debemos entender que se trata dun discurso divulgativo e persuasivo, escrito con paixón, máis ca dunha obra académica. Por isto resulta accesible para un público moi amplo, non só para lingüistas profesionais. Un libro importante para entender moitos dos conflitos do mundo de hoxe. E tamén para entendérmo-la realidade lingüística de Galicia.

XOSÉ LUÍS REGUEIRA